

УДК 338.436

DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/20232-5-6>**Томашук І.В.**доктор філософії з економіки, старший викладач
кафедри економіки та підприємницької діяльності,
Вінницький національний аграрний університет

ВПЛИВ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті досліджено вплив агропромислової інтеграції на підвищення ефективності виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, виявлені її переваги та недоліки. Визначено складові інтеграційного потенціалу аграрно-промислового комплексу України, та встановлено фактори, які гальмують процес агропромислової інтеграції в Україні. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методичних положень, а також практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності виробництва та переробки сільськогосподарської продукції в умовах інтеграційних процесів. У статті було вирішено наступні завдання: досліджено теоретичні основи сутності ефективності виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; розкрито зміст, принципи та ідентифіковано інструменти економічного регулювання комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектору; обґрунтовано концептуальні напрями удосконалення ефективності виробництва та переробки сільськогосподарської продукції в умовах інтеграційних процесів. Методи дослідження, які використанні у статті базуються на загальнонаукових засадах і фундаментальних положеннях економічної теорії, теорій глобалізації, міжнародної інтеграції та регіоналізації. Фундаментальну основу дослідження становлять категорійний апарат, історико-логічний і системний підходи до аналізу економічних явищ і процесів у контексті глобальної інтеграції. Для реалізації спланованих завдань застосовано: діалектичний метод наукового пізнання, методи наукової абстракції, аналізу та синтезу; системного узагальнення; порівняльного аналізу, статистичного аналізу. Запропоновано систему показників оцінки економічної ефективності управління. Представлено характеристику зовнішнього та внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств. Наведено результати PEST-аналізу тенденцій, що мають істотне значення для стратегії сільськогосподарських підприємств. Охарактеризовано функціональну структуру глобалізації, яка характеризується зростаючою взаємозалежністю економік різних країн, більшою цілісністю і єдністю світового господарства, в основі яких – посилення відкритості національних ринків, поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці. Наведено класифікацію об'єднань світу за використанням моделей інтеграційних процесів. Запропоновано шляхи підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, де ключовою основою є розвиток кооперації і агропромислової інтеграції.

Ключові слова: ефективність, конкурентні переваги, агропромислова інтеграція, сільськогосподарське виробництво, PEST-аналіз, стратегічне партнерство, модель інтеграційних процесів.

Tomashuk Inna

Vinnytsia National Agrarian University

INFLUENCE OF AGRICULTURAL INTEGRATION ON INCREASING THE EFFICIENCY OF PRODUCTION AND PROCESSING OF AGRICULTURAL PRODUCTS

The article examines the impact of agro-industrial integration on increasing the efficiency of production and processing of agricultural products, its advantages and disadvantages are identified. The components of the integration potential of the agrarian-industrial complex of Ukraine are determined, and the factors that inhibit the process of agro-industrial integration in Ukraine are established. The purpose of the article is the theoretical substantiation and development of methodological provisions, as well as practical recommendations for increasing the efficiency of production and processing of agricultural products in the conditions of European integration processes. The following tasks were solved in the article: the theoretical foundations of the essence of the efficiency of production and processing of agricultural products were investigated; the content, principles and tools of economic regulation of complex development of the processing link of the agrarian sector are identified; conceptual directions for improving the efficiency of production and processing of agricultural products in the context of European integration processes are substantiated. Research methods used in the article are based on general scientific principles and fundamental provisions of economic theory, theories of globalization, international integration, and regionalization. The fundamental basis of the research is the categorical apparatus, historical-logical and systemic approaches to the analysis of economic phenomena and processes in the context of global integration. To implement the planned tasks, the following are applied: dialectical method of scientific knowledge, methods of scientific abstraction, analysis and synthesis; system generalization; comparative analysis, statistical analysis. A system of indicators for evaluating the economic efficiency of management is proposed. The characteristics of the external and internal environment of agricultural enterprises are presented. The results of the PEST analysis of trends, which are of significant importance for the strategy of agricultural enterprises, are presented. The functional structure of globalization is characterized, which is characterized by the growing interdependence of the economies of different countries, the greater integrity and unity of the world economy, based on the strengthening of the openness of national markets, the deepening of the international division and cooperation of labor. The classification of the world's associations based on the use of models of integration processes is presented. Ways to increase the economic efficiency of agricultural enterprises are proposed, where the key basis is the development of cooperation and agro-industrial integration.

Key words: efficiency, competitive advantages, agro-industrial integration, agricultural production, PEST-analysis, strategic partnership, model of integration processes.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтенсивність процесів глобалізації вимірюється темпами економічного розвитку конкретної країни та її інтеграції у світове господарство, особливостями поширення та застосування інновацій, новітніх технологій, руху капіталу, а також міжнародними тенденціями розвитку науки і техніки. Такі закономірності також впливають на аграрний та промисловий сектори. Зарубіжні тенденції розвитку АПК відображають ментальні особливості та економічні можливості конкретної країни, але високі результати забезпечуються не лише збільшенням фінансування та використанням нових підходів до ведення сільського господарства, а й підвищенням ролі інтеграційних процесів, тобто агропромислової інтеграції.

Аграрні перетворення створили умови для формування інтегрованих структур, що є принципово новим підходом в організації сільськогосподарського виробництва. Інтерпретація концептуальних засад розвитку інтеграційних процесів потребує системного аналізу інституційних чинників та обґрунтування теоретико-методологічних засад їх формування та розвитку. Специфічною особливістю інтегрованих структур є здатність на основі синергетичних ефектів забезпечувати отримання прибутку, впроваджувати нові системи у виробництво, охоплювати весь цикл виробництва, переробки та реалізації продукції та цілеспрямовано відтворювати галузь на новій технологічній, організаційній та економічній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування інтеграційних зв'язків у сільському господарстві досліджуються багатьма науковцями, економістами, практиками аграрної галузі. Високо оцінюючи науковий доробок авторів, які займаються проблемами розвитку аграрного ринку, слід підкреслити, що у наукових публікаціях бракує системного погляду на інтеграційні процеси у сільськогосподарській переробці продукції.

Істотний внесок у вивчення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в умовах інтеграції здійснили такі вітчизняні вчені-економісти: Гончарук І. В., Ананьєв М. Ю., Березіна Л. М., Valdyuyuk V. M., Голян В. А., Шмаров Д. М., Миклуш Т. С., Герелес А. В., Данкевич А. Є., Кудлай В. Г., Ревуцька А. О., Скопенко Н. С., Ходаківський В. М., Місевич М. А., Чумаченко Ю. С., Шаманська О. І., Щербина Т. В. та інші.

У публікаціях цих та інших авторів наголошується на потенційних перевагах, які сільськогосподарські підприємства можуть отримати від участі в інтегрованих структурах. Водночас невизначеність багатьох методологічних аспектів участі сільськогосподарських підприємств в інтегрованих структурах, ідентифікації конкурентних переваг, які вони при цьому отримують, потребують додаткових досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити теоретичні аспекти розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі та встановити вплив інтеграційних зв'язків на формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств, а також обґрунтувати методологію вибору організаційної форми інтеграції цими підприємствами.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інтеграція» в економічній теорії трактується в досить широ-

кому сенсі і походить від латинського *integratio* – відновлення, наповнення та *integrum* – ціле. Розрізняють різні види інтеграції – економічну, політичну, соціальну, системну та інші. Економічна інтеграція – це об'єктивний процес, зумовлений розвитком продуктивних сил, один із напрямків збільшення розмірів підприємств, розширення їх зв'язків з галузями та підприємствами, які завершують технологічні процеси у виробництві кінцевої продукції [7].

У країнах-учасниках інтеграційних процесів зазвичай відбуваються позитивні економічні зміни – прискорюється економічне зростання, знижується інфляція, зростає зайнятість, підвищується ефективність виробництва. Ефективність виробничої діяльності є найважливішою якісною характеристикою управління на всіх рівнях. Ефективність – інтегрована економічна категорія, що відображає виробничі відносини з точки зору економії сукупних витрат уречевленої та живої праці для отримання кінцевого позитивного результату. Домогтися підвищення продуктивності виробництва можна за умови ефективного управління. Ефективність менеджменту, насамперед, відображає результативність управлінської діяльності, яка визначається як відношення отриманих результатів до витрат, які супроводжують їх отримання (табл. 1). При цьому економічна ефективність відображає економічні результати діяльності організації за конкретної системи управління.

Інтеграційні процеси охоплюють широкий спектр процесів, пов'язаних з узгодженням інтересів, встановленням стійких зв'язків, організаційним зближенням і навіть об'єднанням суб'єктів господарювання. Сільськогосподарське підприємство, виходячи з наявних ресурсів, поставлених цілей, кон'юнктури ринку та інших факторів, може орієнтуватися на участь у різних формах інтегрованих об'єднань [10]. Цілеспрямовану участь сільськогосподарських підприємств в інтеграційних процесах з іншими суб'єктами підприємницької діяльності можна розглядати як практичну реалізацію ними конкурентної стратегії кооперації.

Аграрні підприємства, реалізуючи конкурентно-спроможну стратегію кооперації, можуть брати участь в інтеграційних процесах різних типів, напрямків та організаційних форм реалізації. Принципово важливим є виділення двох основних типів інтеграції – горизонтальної (об'єднання сільськогосподарських підприємств як суб'єктів однієї галузі) та вертикальної (встановлення зв'язків між підприємствами споріднених галузей) [10].

Серед переваг агропромислової інтеграції можна виділити наступні [6]:

- забезпечується єдиний процес виробництва, заготівлі, зберігання, переробки продукції;
- створюються більш сприятливі умови для широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу;
- досягається скорочення апарату управління;
- створюються умови для поєднання інтересів усіх учасників АПК;
- є можливість організувати виробництво на основі ефективної економії всіх ресурсів;
- забезпечується оптимальне поєднання територіального та галузевого управління.

Рівень ефективності діяльності підприємства багато в чому залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів.

До зовнішніх слід віднести: зниження собівартості продукції та збільшення прибутку і рентабельності, збільшення виробничих потужностей і випуску продукції, економічний ефект від вжиття заходів, а також конкретні обсяги капітальних витрат і терміни вжиття заходів.

Оцінюючи зовнішнє та внутрішнє середовище, сільськогосподарське підприємство має проаналізувати низку факторів впливу та оцінити ринкову ситуацію та можливості і ризики виходу на обраний ринок (табл. 2).

Підвищення ролі самого сільського господарства в розвитку та поглибленні міжгалузевих зв'язків усередині АПК сприяє удосконаленню інтегрованих зв'язків

в аграрній економіці. Продукція, вироблена в цій сфері економіки, надходить як сировина для переробки в ряд галузей промисловості, а частка сільськогосподарської продукції, що використовується для промислової переробки, постійно зростає і на сьогодні перевищує 60%. Враховуючи досвід індустріально розвинутих країн, у яких цей показник сягає 90%, та враховуючи сучасні тенденції прискореного розвитку переробної промисловості [6], можна прогнозувати, що в майбутньому роль сільського господарства як постачальника сировини буде зростати.

Ефективність ведення аграрного бізнесу значною мірою залежить від ряду факторів, вплив яких

Таблиця 1

Система показників оцінки економічної ефективності управління сільськогосподарського підприємства

Загальні показники	Часткові показники		
	Показники ефективності праці	Показники підвищення ефективності використання основних фондів, обігових коштів і капітальних вкладень	Показники підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів
1. Зростання обсягу виробництва продукції у вартісному виразі.	1. Темпи росту продуктивності праці.	1. Фондовіддача – виробництво продукції на 1 грн. середньорічної вартості основних виробничих фондів.	1. Матеріальні витрати на 1 грн. товарної продукції.
2. Виробництво продукції на 1 грн. витрат. 3. Відносна економія основних виробничих фондів, нормативних коштів, матеріальних витрат, фонду оплати праці. 4. Собівартість. 5. Рентабельність. 6. Прибуток.	2. Частка збільшення виробництва продукції за рахунок підвищення продуктивності праці. 3. Економія чисельності працівників. 4. Зниження трудомісткості виробів.	2. Виробництво продукції на 1 грн. середньорічної величини нормованих обігових коштів. 3. Приріст обігових коштів відносно приросту товарної продукції. 4. Відношення приросту прибутку до капітальних вкладень, які його зумовили. 5. Питомі капітальні вкладення на одиницю нової виробничої потужності на 1 грн. приросту продукції. 6. Термін відшкодування капітальних вкладень – відношення їх до суми приросту одержаного прибутку.	2. Витрати важливих матеріальних ресурсів у натуральному виразі на 1 грн. товарної продукції. 3. Відношення темпів приросту матеріальних витрат до темпів приросту товарної продукції.

Джерело: сформовано за результатами дослідження

Таблиця 2

Характеристика зовнішнього та внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств

Характеристика господарства	Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
	Чинники зовнішнього середовища	1. Прилеглисть підприємств до транспортної інфраструктури. 2. Ефективність управління. 3. Наявність транспортних засобів. 4. Наявність площ землекористування. 5. Високий рівень забезпеченості кваліфікованим персоналом. 6. Якість продукції.
Можливості (O)	Очікування (S+O)	Очікування (W+O)
1. Відповідна законодавча база. 2. Функціонування окремих державних програм для підтримки сільськогосподарських підприємств. 3. Відносна політична стабільність.	1. Зростання обсягів виробництва. 2. Розширення асортименту продукції. 3. Створення власної збутової мережі. 4. Формування ефективної товарної політики.	1. Модернізація основних засобів і впровадження передових технологій. 2. Розширення каналів збуту продукції. 3. Збільшення частки ринку.
Загрози (T)	Очікування (T+S)	Очікування (T+ W)
1. Збільшення частки імпортової продукції. 2. Високий рівень інфляції. 3. Мінливість законодавства. 4. Високий рівень податків. 5. Велика кількість конкурентів. 6. Диспаритет цін.	1. Диверсифікація виробництва. 2. Пошук нових торгових партнерів. 3. Відмова від застарілих технологій.	1. Згорання видів діяльності. 2. Конкуренція з боку інших підприємств. 3. Відсутність попиту на продукцію. 4. Страхування ризиків в сільському господарстві.

Джерело: сформовано на основі [14]

можна визначити, провівши PEST-аналіз. У світовій економічній науці аналіз основних факторів макросередовища називають PEST-аналізом (від аббревіатури назв основних елементів цього середовища: P – political and legal environment (політико-правове середовище); E – economic environment (економічне середовище); S – sociocultural environment (соціокультурне середовище); T – technological environment (технологічне середовище)). У бізнес-аналізі PEST-аналіз можна представити як політичний, економічний, соціокультурний і технологічний, який описує структуру факторів макросередовища, які використовуються в скануючому компоненті середовища стратегічного управління. Це частина зовнішнього аналізу під час проведення стратегічного аналізу або дослідження ринку, яка дає огляд різних факторів макросередовища, які слід враховувати під час провадження господарської діяльності. Це стратегічний інструмент для розуміння зростання чи занепаду ринку, позиції бізнесу, потенціалу та напрямку діяльності [14]. Крім того, кожне аграрне підприємство здійснює свою діяльність не ізольовано, а в певному контакті із зовнішнім середовищем, яке представлене зовнішніми факторами, що діють за його межами (табл. 3).

Агропромислову інтеграцію слід розглядати як соціально-економічний процес об'єднання всіх сфер агропромислового виробництва в єдину динамічну систему з метою отримання прибутку та його рівномірного розподілу між учасниками.

Найпоширенішими формами агропромислової інтеграції є:

- контрактне виробництво сільськогосподарської продукції для торгових і переробних підприємств згідно з укладеними договорами;
- агропромислові підприємства та агрофірми, агропромислові виробничі об'єднання, науково-виробничі об'єднання;

- асоціації та корпорації;
- агрохолдинги;
- фінансово-промислові групи;
- фермерські кооперативи, підприємства харчової промисловості, м'ясні трести, великі торгові фірми;
- кооперативи та кластери [16].

Агропромислова інтеграція – явище динамічне. Так, може змінитися склад і розмір об'єкта інтеграції: з'являться нові учасники, партнери, покупці. Кінцевою метою агропромислової інтеграції, окрім загальновідомого синергетичного ефекту, є також отримання та рівномірний розподіл прибутку між усіма учасниками інтеграції [16]. У таблиці 4 наведено статистичні показники зміни кількості діючих суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства України за регіонами у 2015–2020 рр., де простежено їх динаміку до зменшення.

На думку більшості вчених, найкращою формою інтеграції є кластер. Саме кластерні принципи інтеграційного об'єднання розширюють межі та можливості самого процесу інтеграції. Учасники такого об'єднання, з одного боку, взаємодіють між собою, а з іншого – підтримують конкурентні відносини. Кластер забезпечує регіональний розвиток на науковій основі: поєднує взаємодію всіх сфер агропромислового виробництва, державних установ і науки [16]. Виступає як форма територіально-галузевого рівноправного об'єднання підприємств, що забезпечує інноваційно-конкурентоспроможний розвиток регіону.

Необхідність агропромислової інтеграції в усіх країнах пов'язана з великою технічною відсталістю сільськогосподарського виробництва порівняно з промисловістю; сезонністю сільськогосподарського виробництва, його залежністю від погодно-кліматичних умов; стихійністю ринку сільськогосподарської продукції; необхідністю підвищення конкурентоспроможності виробництва [10]. Тому вкладати капітал

Таблиця 3

PEST-аналіз тенденцій, що мають істотне значення для стратегії сільськогосподарських підприємств

Аспект зовнішнього середовища	Кількість балів	Аспект зовнішнього середовища	Кількість балів	Аспект зовнішнього середовища	Кількість балів	Аспект зовнішнього середовища	Кількість балів
Політичний (P)		Економічний (E)		Соціальний (S)		Технологічний (T)	
Податкова політика	5	Економічне зростання	10	Розподіл доходів	1	Державна підтримка наукових розробок	4
Захист вітчизняного товаровиробника	5	Кредитно-грошова політика	6	Демографічна ситуація на селі	3	Технологічний розвиток галузі	4
Захист прав споживачів	2	Державна підтримка товаровиробників	6	Удосконалення охорони праці	2	Нові розробки та розвиток	3
Трудове право	3	Диспаритет цін	8	Життєвий рівень населення	4	Швидкість зношування техніки	3
Державне втручання	5	Політика щодо безробіття сільського населення	3	Відношення до роботи	2	Використання енергетичних ресурсів та їх затрати	3
Політична стабільність	5	Рівень інфляції	7	Кваліфікаційна характеристика	3	Фокусування на новітню технологію	3
Кількісна бальна оцінка при використанні експертного методу	25	Кількісна бальна оцінка при використанні експертного методу	40	Кількісна бальна оцінка при використанні експертного методу	15	Кількісна бальна оцінка при використанні експертного методу	20
Загальна кількість балів (100 б.)							

Джерело: сформовано на основі [14]

Таблиця 4

**Кількість діючих суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства України
у розрізі регіонів у 2015–2020 роках, одиниць**

Назва регіону	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Відхилення 2020 (+/-) 2015
Україна	79284	74620	76593	76328	75450	73368	-5916
Вінницька область	4939	4811	4535	4432	4406	4286	-653
Волинська область	1700	1508	1500	1436	1457	1359	-341
Дніпропетровська область	6728	6399	6358	6217	6228	6217	-511
Донецька область	2232	2173	2252	2173	2205	2074	-158
Житомирська область	2146	2003	2034	2101	2180	2095	-51
Закарпатська область	1682	1728	2749	3463	2429	1934	252
Запорізька область	4882	4523	4347	4165	4122	4004	-878
Івано - Франківська область	1573	1388	1459	1450	1501	1424	-149
Київська область	3729	3705	3706	3726	3783	3731	2
Кіровоградська область	4714	4498	4593	4508	4587	4494	-220
Луганська область	1396	1471	1506	1528	1591	1610	214
Львівська область	2447	2187	2185	2167	2188	2198	-249
Миколаївська область	5169	5111	5226	5181	5064	4987	-182
Одеська область	6373	5836	6573	6326	5960	5638	-735
Полтавська область	4076	3850	3993	4060	4118	4095	19
Рівненська область	1520	1304	1243	1259	1274	1239	-281
Сумська область	2006	1847	1861	1874	1926	1915	-91
Тернопільська область	2171	1863	1739	1743	1678	1699	-472
Харківська область	4560	4152	4142	4011	4050	4013	-547
Херсонська область	3917	3665	3774	3680	3624	3511	-406
Хмельницька область	2814	2542	2585	2524	2564	2559	-255
Черкаська область	3618	3543	3563	3538	3618	3557	-61
Чернівецька область	1802	1668	1663	1592	1558	1416	-386
Чернігівська область	1874	1679	1769	1802	1853	1833	-41
м. Київ	1216	1166	1238	1372	1486	1480	264

Джерело: сформовано на основі [9]

лише в сільське господарство – великий ризик. Інвестування в процес переробки та реалізації сільськогосподарської продукції також пов'язане з необхідністю отримання сировини в достатній кількості, що зумовлює об'єктивну необхідність встановлення певних взаємовідносин із сільськогосподарськими товаровиробниками. Великий капітал зацікавлений у технічному переозброєнні сільського господарства для адаптації його до потреб великих промислових підприємств, тому переробні підприємства часто виступають ініціаторами інтеграційних відносин [16]. Так, сільськогосподарські підприємства вступають в інтеграційні відносини з метою зниження ризику, пов'язаного з сільськогосподарським виробництвом, а переробні та інші підприємства агробізнесу прагнуть забезпечити стабільні доходи за рахунок наявності надійної сировинної бази або гарантованого збуту своєї продукції чи послуг.

Аграрна інтеграція, на думку значної кількості науковців, розвиватиметься в напрямку створення агрофірм у формі агропромислових об'єднань, агрохолдингів, агрокластерів, до складу яких можуть входити аграрні, переробні та торгові підприємства України різних форм власності та господарювання зі збереженням статусу юридичної особи [16]. Головним у системі цих відносин є механізм розподілу прибутку від спільної діяльності пропорційно вкладеним у спільний захід коштам.

Агропромислова інтеграція є вертикальною формою інтеграції, оскільки об'єднує всі сфери агропромислового виробництва. Кооперація виступає як горизонтальна форма інтеграції, оскільки зазвичай об'єднує підприємства, що займаються одним видом діяльності або зайняті в одній галузі сільського господарства. Кооперативи нового покоління створюються на основі інтеграції всіх виробничо-переробних ланок сільськогосподарської продукції з метою виробництва та реалізації готової харчової продукції безпосередньо споживачам.

У процесі посилення глобалізації економічного життя органічно поєднуються національні та міжнародні форми виробництва. На цій основі розвивається міжнародне (багатонаціональне) виробництво за рахунок взаємодії в єдиному виробничому процесі ресурсів і факторів різного походження. Найбільш яскраво це проявляється в діяльності ТНК, спільних підприємств, під час реалізації міжнародних інвестиційних проєктів, у межах вільних економічних зон тощо.

Глобалізація – це загальний процес, у межах якого відбуваються окремі напрями глобалізації, тобто економічні, політичні, соціальні, правові, екологічні, військові та інші системи різних країн поєднуються, зливаються та зв'язуються для створення єдиного глобалізованого простору зі стандартизованими і універсальними правилами поведінки. Зі сказаного видно, що глобалізація сприяє розвитку країни, оскільки відкри-

ває для її населення рівні можливості доступу до великих обсягів інформації та знань; відбувається більш вільний потік інновацій і технологій, а також відбувається обмін кваліфікаційними здібностями в результаті співпраці над спільними проектами тощо (рис. 1) [1].

Домінуючою світовою тенденцією є вертикальна інтеграція, тобто координація діяльності підприємств різних сфер АПК: виробників сільськогосподарської продукції, переробних і торгових підприємств. Залежно від того, хто є інтегратором в інтеграційному об'єднанні, розрізняють пряму і зворотну інтеграцію. При прямій інтеграції підприємство з виробництва сільськогосподарської продукції підпорядковує і контролює всі виробничі процеси з виробництва, переробки та реалізації готової продукції [8]. При зворотній інтеграції функції інтегратора виконує несільськогосподарське підприємство.

Створення інтегрованих об'єднань у регіонах може сприяти стабілізації економічного стану підприємств, які займаються виробництвом, переробкою, просуванням сільськогосподарської продукції до споживача.

Це можливо за умови злагодженої діяльності всіх учасників інтеграційного процесу. При цьому для кожного учасника об'єднання досягається підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу та розширення ринку збуту сільськогосподарської продукції, оскільки фінансові можливості для проведення маркетингових досліджень, пошуку постачальників,

посередників, та покупців зростають. Завдяки інтеграції зменшуються негативні наслідки конкуренції, використовується ефект великомасштабного виробництва для диверсифікації та підвищення фінансової стійкості [8]. При цьому зменшуються витрати на управління шляхом централізації функцій і регламентації управлінських відносин.

Інтеграційні процеси в аграрному секторі можна розглядати як організацію процесу кооперації. Серед моделей стратегічного партнерства виділяють чотири основні: представницьке стратегічне партнерство, стратегічне партнерство проти спільної загрози, тактичне партнерство за стратегічні результати та асиметричне стратегічне партнерство. Проте найбільший інтерес представляють регіональні та міжрегіональні інтеграційні спільноти, оскільки вони мають найбільший вплив на розвиток світової економіки.

Вибір Україною напрямку інтеграції суттєво вплине на розвиток вітчизняних суб'єктів господарювання. Україна робила багато спроб приєднатися до євроінтеграції, адже Європа досить швидко розвивається як економічно, так і соціально, має прогресивні плани на майбутнє. Проблема вибору євразійської чи європейської інтеграційної альтернативи стоїть сьогодні для України надзвичайно гостро. Бо від цього багато в чому залежить майбутня економічна та геополітична стратегія. Враховуючи те, що країни Європи та ЄврАзЕС є стратегічними партнерами нашої країни,

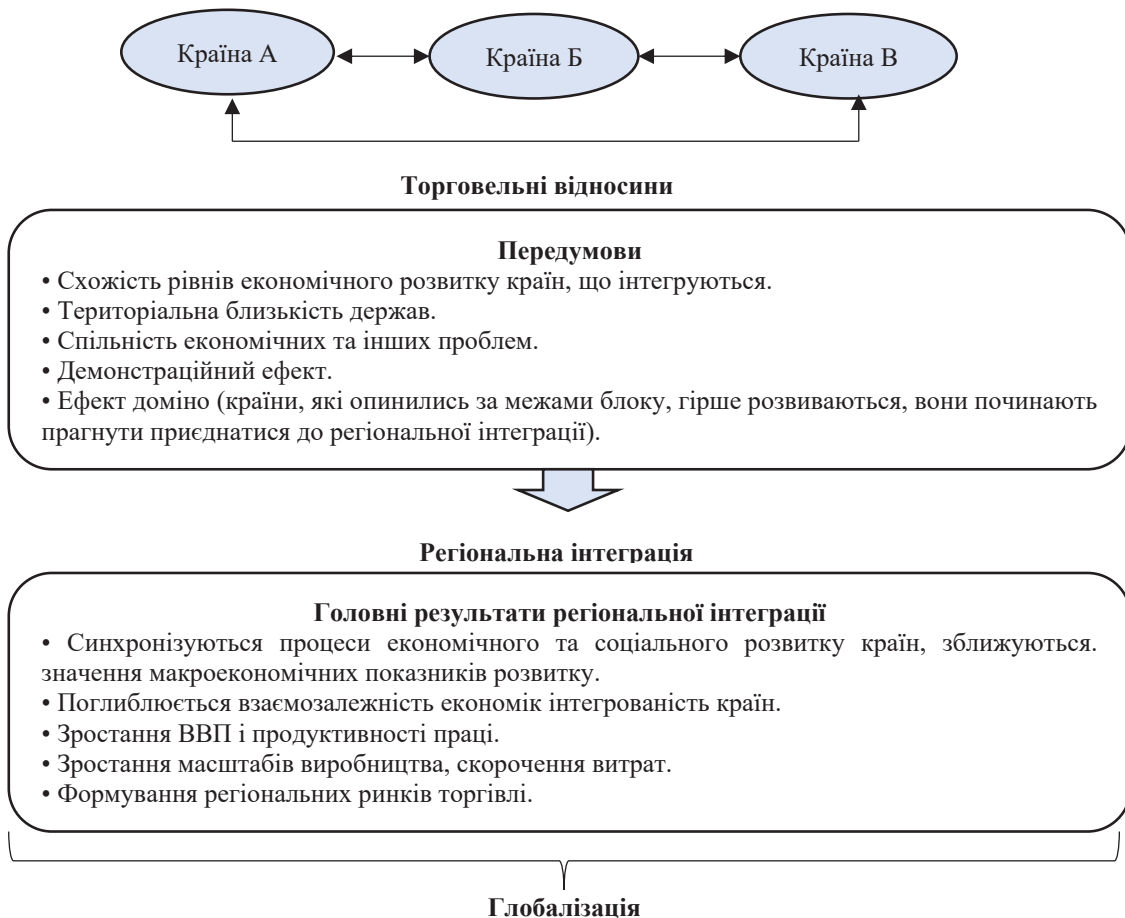

Рис. 1. Функціональна структура глобалізації

Джерело: сформовано за результатами дослідження

важливо правильно розставити пріоритети у розвитку партнерських відносин [3]. У таблиці 5 представлена класифікація світових об'єднань за використанням моделей інтеграційних процесів.

Створення великих вертикально-інтегрованих холдингових об'єднань виробників і переробників сільськогосподарської продукції сьогодні є пріоритетним напрямком розвитку агропромислового комплексу України. Головним завданням інтегрованих об'єднань є насичення ринку якісною, доступною сільськогосподарською продукцією, що сприятиме продовольчій безпеці окремого регіону [8]. Завдяки інтеграції переробні підприємства матимуть стабільну сировинну зону, а товаровиробники – стабільний канал збуту сільськогосподарської сировини і, звичайно, гарантований прибуток.

Сучасний стан економічного розвитку агропромислового комплексу висуває особливі вимоги до інтегрованих структур. Поряд із відновленням ресурсного потенціалу, забезпеченням злагодженої діяльності структурних підрозділів, освоєнням інвестицій, впровадженням інновацій, вони мають зосереджуватися на формуванні взаємовигідних відносин між суб'єктами інтеграційних процесів, уникненні соціальної напруги

та сприяти встановленню партнерських відносин між товаровиробниками та територіями, на яких вони ведуть виробництво [7]. На рис. 2 наведено показники обсягу капітальних інвестицій підприємств України у 2021 році, де 47,9% становлять інвестиції у великі вітчизняні підприємства. Розвиток аграрної економіки має бути тісно пов'язаний з розвитком сільських територій.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є не випадковим, а закономірно стійким процесом, який повторюється і причинно зумовлений, що діє об'єктивно. Слід зазначити, що чим більш розвинутим є в країні аграрний сектор економіки, тим важливішим є підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, оскільки зростає потреба в економії не лише поточних, а й суспільних витрат. Економічна ефективність – це отримання максимально можливих благ від наявних ресурсів. Проблема економічної ефективності найчастіше є проблемою вибору щодо того, що, де і як провадити, як розподіляти ресурси, капітал і прибуток [12; 14]. На рис. 3 представлені шляхи підвищення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств, основою яких є розвиток кооперації та агропромислової інтеграції.

Таблиця 5

Класифікація об'єднань світу за використанням моделей інтеграційних процесів

Моделі			
Політико-технологічної інтеграції	Торговельно-економічної інтеграції	Міжнародних економічних надурядових організацій	Політичних союзів і військових блоків
<ul style="list-style-type: none"> Європейський союз (ЄС). Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Антська група (Латинська Америка). Карибський спільний ринок (Латинська Америка). Група БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР). 	<ul style="list-style-type: none"> Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ). Організація арабських країн – експортерів нафти (ОАПЕК). Північно-американська інтеграція (НАФТА). Організація країн – експортерів нафти (ОПЕК). 	<ul style="list-style-type: none"> Світова організація торгівлі (СОТ). Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). 	<ul style="list-style-type: none"> Європейська рада. Організація Африканської єдності (ОАЕ). Організація Північно-атлантичного договору (НАТО).

Джерело: сформовано на основі [17]

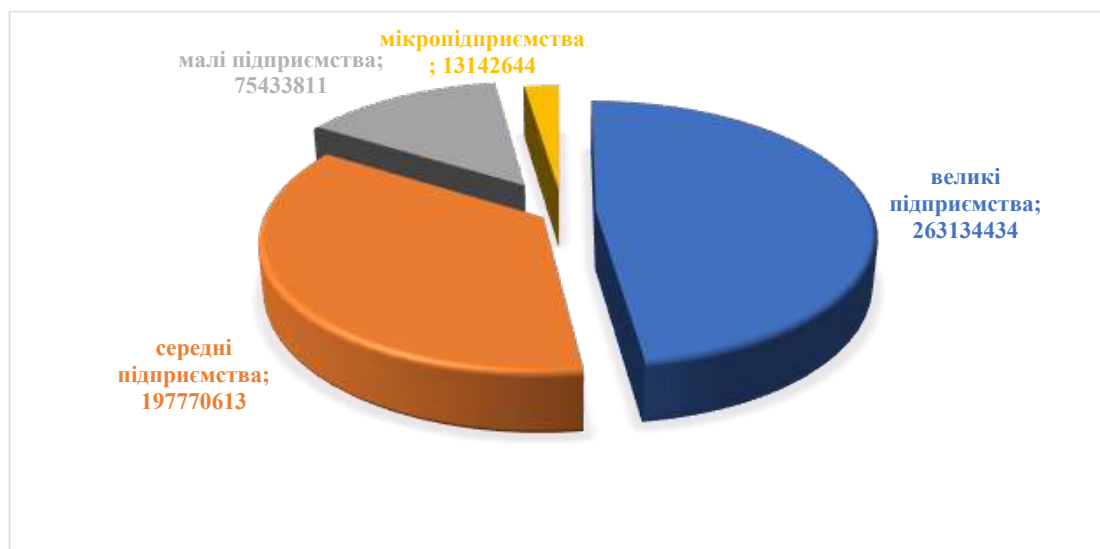

Рис. 2. Капітальні інвестиції підприємств України у 2021 р., тис. грн

Джерело: сформовано на основі [9]

Рис. 3. Шляхи підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств

Джерело: сформовано на основі [14]

Діяльність інтегрованих структур є кроком вперед у розвитку аграрної економіки, відновленні соціальної інфраструктури, створенні нових робочих місць. Принципи, покладені в основу ідеології формування та функціонування інтегрованих структур, можуть стати ефективним інструментом побудови моделі подальшого розвитку агропромислового комплексу України [7], що виведе його на якісно нову траєкторію стабільного, високоефективного та конкурентоспроможного функціонування.

Агропромислова інтеграція передбачає поєднання галузей сільського господарства, які займаються виробництвом, переробкою, зберіганням, реалізацією сільськогосподарської продукції, а також допоміжних виробництв, що його обслуговують, з метою забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва [2]. Необхідність агропромислової інтеграції зумовлена тим, що в агропромисловому комплексі України ми маємо, з одного боку, значну кількість збиткових сільськогосподарських підприємств, а з іншого – монополізовані переробні підприємства, яким бракує сировинної бази для їх ефективного функціонування.

В умовах загострення конкуренції на глобальних ринках продовольства та ринках товарів виробничо-технічного призначення, вироблених на основі переробки сільськогосподарської сировини, важливого значення набуває вирішення проблеми мінімізації втрат сировинних ресурсів та інших складових оборотних засобів, що може бути досягнутим на основі дотримання принципу безвідходності, який означає забезпе-

чення утилізації та рециклінгу сільськогосподарської сировини, рослинних та тваринних відходів і мінімізацію їх втрат у всіх фазах агропродуктових ланцюгів [5]. Утилізація використаної сільськогосподарської сировини та відходів харчової промисловості дасть змогу збільшити обсяги виробництва готової продукції та знизити собівартість продукції переважної більшості номенклатурних позицій виробничої програми.

Крім того, переробно-харчові виробництва можуть суттєво підвищити ефективність виробничо-господарської діяльності і при цьому зменшити негативний вплив на довкілля і життєдіяльність населення за умови зростання рівня результативності утилізації відходів тваринного і рослинного походження, а також змішаних харчових відходів [5]. На рис. 4 представлена суб'єктно-об'єктна база економічного регулювання комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектора в умовах інтеграційних процесів, основою якої є підприємства, що спеціалізуються на утилізації відходів сільськогосподарського виробництва та тваринних і рослинних відходів переробно-харчових виробництв.

Завдяки інтеграційним зв'язкам аграрні підприємства можуть зменшувати не лише трансакційні, а й трансформаційні витрати, які виникають безпосередньо в процесі використання факторів виробництва.

Інтеграція підприємств агропромислового комплексу, яка базується на організаційно-економічному та технологічному поєднанні процесу виробництва з результатами остаточної переробки сільськогоспо-

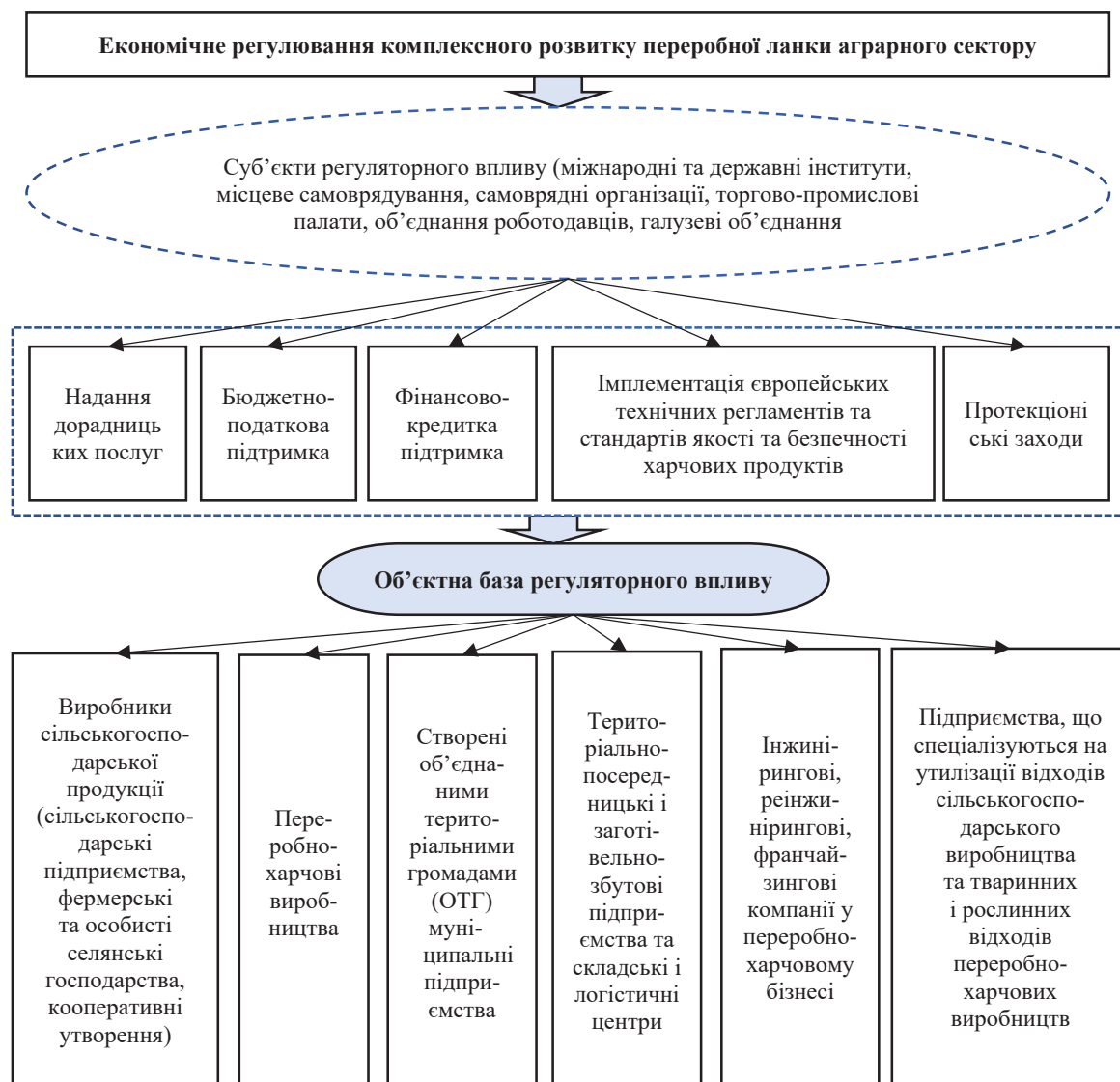

Рис. 4. Суб'єктно-об'єктна база економічного регулювання комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектору

Джерело: сформовано на основі [5]

дарської сировини, дає змогу ефективно розподіляти ресурси між суб'єктами інтеграція, використання нових технологій і техніки, акумулювання фінансових ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва [2; 4]. Крім того, суб'єкти вітчизняного АПК мають певний інтеграційний потенціал, який є основою для розвитку міжнародного співробітництва в різних сферах. Наявність такого потенціалу є передумовою агропромислової інтеграції. Елементами інтеграційного потенціалу агропромислового комплексу є:

- природні ресурси;
- високий рівень розвитку виробництва екологічно чистих продуктів харчування;
- наявність висококваліфікованої робочої сили;
- інтелектуальний потенціал;
- об'ємний внутрішній споживчий ринок, що забезпечує попит на продукцію;
- вигідне географічне розташування;
- вихід до морських шляхів;

– наявність морського транспортного сполучення з іншими країнами [15].

За час воєнного стану в Україні кількість вітчизняних підприємств з виробництва продукції тваринного походження, які мають право експортувати свою продукцію на територію Європейського Союзу, зросла до 418. Це на 33 виробники більше, ніж на кінець 2021 року. Найбільше зросла кількість постачальників молочної продукції – на 11, рибної продукції – на 6, равліків та продукції з них – на 5. Серед експортерів продукції, призначеної для споживання людиною, найбільше підприємств з виробництва бджолиного меду – 72, молочної продукції – 40, рибної продукції – 32. А серед експортерів продукції, не призначеної для споживання людиною є найбільш експортованими до ЄС пух і пір'я – 67, казеїн – 49 та шкіряна сировина – 46 [13]. Розвиток інтеграційної взаємодії, формування та розвиток інтегрованих об'єднань сприяє відновленню зруйнованих господарських зв'язків, створенню та підвищенню стійкості нових, запобі-

ганню опору в умовах низької контрактної дисципліни, зміцненню ресурсної бази, забезпеченню гарантованих умов постачання сировини та готової продукції, підвищенню технологічного рівня та завантаження виробничих потужностей, розширенню ринків збуту, зниженню бізнес-ризиків та витрат, підвищенню конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринках [11, с. 135–148]. Джерелом стратегічних переваг для учасників інтегрованих об'єднань є конкурентні переваги, сформовані значною мірою у сфері технологічного розвитку, ресурсного забезпечення та каналів збуту.

Світовий досвід свідчить, що там, де переробні підприємства мають стабільні стосунки з виробниками сільськогосподарської продукції, підвищується загальна ефективність сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Об'єктивною основою агропромислової інтеграції є високий рівень виробничих сил, розвиток суспільного поділу праці, розширення взаємозв'язку

сільського господарства з іншими сферами економіки. Активному розвитку інтегрованих структур та зміцненню їх фінансової стійкості сприяють значні обсяги залучених ними інвестицій. Збільшення економічного ефекту від агропромислової інтеграції можна досягти за допомогою державної підтримки у сфері пільгового оподаткування. Міжгалузєва інтеграція в певних адміністративно-територіальних межах формує регіональні товарні підкомплекси. Розвиток інтеграції та кооперації сприятиме стабілізації економіки її учасників, збільшенню оборотності обігових коштів, розширенню фінансування інвестиційних проєктів, динамічному розвитку виробництва та підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Перехід до нової моделі виробничо-фінансових відносин дасть змогу принципово змінити систему управління агропромисловим комплексом, вийти на шлях економічного зростання та забезпечити продовольчу безпеку країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананьев М. Ю. Глобализация і економічний розвиток. *Формування ринкової економіки*. 2011. № 26. С. 3–14.
2. Березіна Л. М. Інтеграційні процеси підприємств АПК: організаційно-економічні аспекти. *Економіка сьогодні: актуальні питання та перспективи: зб. наук. праць*. 2013. № 2. С. 175–182.
3. Baldynyuk V. M., Tomashuk I. V. The impact of european integration processes on the development of rural areas of Ukraine. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2021. № 56. Vol. 3. P. 29–40.
4. Гончарук І. В., Томашук І. В. Економічна ефективність енергетичної автономії АПК за рахунок використання біопалив. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 2. С. 7–19.
5. Голян В. А., Шмаров Д. М., Миклуш Т. С. Економічне регулювання комплексного розвитку переробної ланки аграрного сектору: принципи побудови та суб'єктно-об'єктна база. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 47–52.
6. Герелес А. В. Сутність агропромислової інтеграції, її організаційні форми та соціально-економічне значення. 2011. С. 72–77. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/072.pdf> (дата звернення: 23.01.2023).
7. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: *монографія*. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 350 с.
8. Кудлай В. Г. Інтеграційні процеси та їх роль у розвитку регіонального ринку молока та молочних продуктів. *Агроінком*. 2007. № 1–2. С. 36–37.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.02.2023).
10. Ревуцька А. О. Вплив інтеграційних відносин на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 15. № 3. С. 154–161.
11. Скопенко Н. С. Особливості розвитку інтеграційних процесів в АПК України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. Вип. 1. С. 135–148.
12. Томашук І. В., Томашук І. О. Оцінка фінансового забезпечення функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств. *Modern Economics*. 2022. № 34. С. 104–115. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-15).
13. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-period-voyennogo-stanu-zbilshilasya-kilkist-virobnikiv-produktiv-tvarinnogo-pohodzhennya-shcho-mayut-pravo-eksportu-do-yes> (дата звернення: 27.01.2023).
14. Ходаківський В. М., Місевич М. А. Аналіз середовища функціонування сільськогосподарських підприємств в контексті їх економічної ефективності. *Агросвіт*. 2017. № 3. С. 3–9.
15. Чумаченко Ю. С. Закордонний досвід економічної інтеграції аграрно-промислового комплексу: агропромислова інтеграція кооперативного типу. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 1. С. 70–76.
16. Шаманська О. І. Теоретичні основи формування та розвитку агропромислової інтеграції. *Ефективна економіка*. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1632> (дата звернення: 29.01.2023).
17. Щербина Т. В. Теорії регіональної економічної інтеграції в контексті розвитку міжнародних відносин. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 38. С. 306–314.

REFERENCES

1. Ananiev M. Yu. (2011). Hlobalizatsiia i ekonomichniy rozvytok [Globalization and economic development]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky* [Formation of market economy], vol. 26, pp. 3–14.
2. Berezina L. M. (2013). Intehratsiini protsesy pidpriemstv APK: orhanizatsiino-ekonomichni aspekty [Integration processes of agribusiness enterprises: organizational and economic aspects]. *Ekonomika shohodennia: aktualni pytannia ta perspektyvy* [Today's economy: current issues and perspectives]: *zb. nauk. Prats*, vol. 2, pp. 175–182.
3. Baldynyuk V. M., Tomashuk I. V. (2021). The impact of european integration processes on the development of rural areas of Ukraine. *Norwegian Journal of development of the International Science*, 56, vol. 3, pp. 29–40.
4. Honcharuk I. V., Tomashuk I. V. (2019). Ekonomichna efektyvnist enerhetychnoi avtonomii APK za rakhunok vykorystannia biopalyv [Economic efficiency of the energy autonomy of the agricultural sector due to the use of biofuels]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky* [Economics, finance, management: topical issues of science and practice], vol. 2, pp. 7–19.

5. Holian V. A., Shmarov D. M., Myklush T. S. (2021). Ekonomichne rehuliuвання kompleksnoho rozvytku pererobnoi lanky ahrarnoho sektoru: pryntsyipy pobudovy ta subiektno-obiektna baza [Economic regulation of complex development of the processing link of the agrarian sector: construction principles and subject-object base]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and the state], vol. 4, pp. 47–52.
6. Hereles A. V. (2011). Sutnist ahropromyslovoi intehratsii, yii orhanizatsiini formy ta sotsialno-ekonomichne znachennia [The essence of agro-industrial integration, its organizational forms and socio-economic significance], pp. 72–77. Available at: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/072.pdf> (Date of Access: 23.01.2023).
7. Dankevych A. Ye. (2011). Rozvytok intehrovanykh struktur u silskomu hospodarstvi [Development of integrated structures in agriculture]: monohrafiia. Kuiv: NNTs IAE. 350 p.
8. Kudlai V. H. (2007). Intehratsiini protsesy ta yikh rol u rozvytku rehionalnoho rynku moloka ta molochnykh produktiv [Integration processes and their role in the development of the regional market of milk and dairy products]. *Ahroinkom* [Agroinform], vol. 1–2, pp. 36–37.
9. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Date of Access: 03.02.2023).
10. Revutska A. O. (2014). Vplyv intehratsiinykh vidnosyn na konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpryiemstv [The influence of integration relations on the competitiveness of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], 15, vol. 3, pp. 154–161.
11. Skopenko N. S. (2014). Osoblyvosti rozvytku intehratsiinykh protsesiv v APK Ukrainy [Peculiarities of the development of integration processes in the agricultural sector of Ukraine]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* [Theoretical and applied issues of economics], vol. 1, pp. 135–148.
12. Tomashuk I. V., Tomashuk I. O. (2022). Otsinka finansovoho zabezpechennia funktsionuvannia ta rozvytku silskohospodarskykh pidpryiemstv [Assessment of financial support for the functioning and development of agricultural enterprises]. *Modern Economics*, vol. 34, pp. 104–115. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-15).
13. Uriadovyi portal [Government portal]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-period-voyennogo-stanu-zbilshilas-ya-killist-virobnikiv-produktiv-tvarinnogo-pohodzhennya-shcho-mayut-pravo-eksportu-do-yes> (Date of Access: 27.01.2023).
14. Khodakivskiy V. M., Misevych M. A. (2017). Analiz seredovyscha funktsionuvannia silskohospodarskykh pidpryiemstv v konteksti yikh ekonomichnoi efektyvnosti [Analysis of the operating environment of agricultural enterprises in the context of their economic efficiency]. *Ahrosvit* [Agroworld], vol. 3, pp. 3–9.
15. Chumachenko Yu. S. (2018). Zakordonnyi dosvid ekonomichnoi intehratsii ahrarno-promysloвого kompleksu: ahropromyslova intehratsiia kooperatyvnoho typu [Foreign experience of economic integration of the agrarian-industrial complex: agro-industrial integration of the cooperative type]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu* [Herald of Cherkasy University], vol. 1, pp. 70–76.
16. Shamanska O. I. (2012). Teoretychni osnovy formuvannia ta rozvytku ahropromyslovoi intehratsii [Theoretical foundations of the formation and development of agro-industrial integration]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], № 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1632> (Date of Access: 29.01.2023).
17. Shcherbyna T. V. (2014). Teorii rehionalnoi ekonomichnoi intehratsii v konteksti rozvytku mizhnarodnykh vidnosyn [Theories of regional economic integration in the context of the development of international relations]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats* [Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine. Collection of scientific works], vol. 38, pp. 306–314.